

VYTAUTO KAVOLIO VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO ATKŪRIMO VERSIJA

EGIDIJUS ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.75.5>

2021. 75

SANTRAUKA. Straipsnyje aiškinamasi, kaip kavoliška universiteto idėja ir jos praktiško įgyvendinimo supratimas 1989–1995 metais derėjo prie Algirdo Avižienio ir viso būrio kitų išeivių atkuriamo Vytauto Didžiojo universiteto programos. Vytautas Kavolis buvo vienas aktyviausių Amerikos lietuvių akademikų ir giliausių mąstytojų, svarstęs, kokio universiteto reikia ir kaip jis turi būti kuriamas laisvoje Lietuvoje. Jis buvo pasaulio lietuvių akademinių pajėgų telkimo šalininkas, būtent čia matęs didžiausią naudą laisvos Lietuvos idėjai. Specialių tyrinėjimų aptariama tema kol kas nėra, o šis straipsnis remiasi Kavolio tekstu „Universitetas ir tradicija. (Laiškas Kauno Vytauto D. universiteto iniciatoriams)“. Aptariama Vakarų universitetų drama, sietina ne tik su ankstyva studijų specializacija, bet ir su itin susiaurintų tikrų ir imitatyviai sukurtų disciplinų šakojimosi reiškiniu. Kavolis kartu su Vakarų mokslo tyros ir mokslo filosofijos grandais ieškojo tarpdiscipliniškumo kaip atsvaros. Tai atspindi ir jo vizija, siūlyta atkuriant Vytauto Didžiojo universitetą.

RAKTAŽODŽIAI: Vytautas Kavolis, Algirdas Avižienis, universitetas, tarpdiscipliniškumas, specializacija.

IVADAS

Minties ir veiksmo sociologija Vytautui Kavoliui visada reiškė įsipareigojimą dalyvauti intelektualinio gyvenimo sukuriuose, neužsidaryti kabinete, ieškoti išmintingos pusiausvyros tarp to, kas sumąstyta ir sąmoningo, organizacijos veikimą skatinančio veiksmo. Suprasdamas visuomenę kaip organizuotą žmonių klasę, kuri tautos gyvenimą lemia lygiai tiek pat, kiek ir valstybės valdžios institucijos, jis matė ypatingą universiteto jungties tarp vienos ir kitos pusės misiją. Kavolis kartodavo, kad universitetas yra ne kas kita, o civilizuojantis simbolinis savos tautos politikos, visuomenės ir kultūros kritikos centras. Tad Kovo 11-osios Respublikos laisvė ir laisvo universiteto idėjos jo vaizduotėje gerai derėjo.

Straipsnyje siekiama aiškintis, kaip kavoliška universiteto idėja ir jos įgyvendinimas 1989–1995 metais derėjo prie Algirdo Avižienio ir viso būrio kitų *Universiteto*

*idėjos riterių*¹ iš lietuvių akademinės skautijos į laisvėjančią Lietuvą skraidinamos atkuriamo Vytauto Didžiojo universiteto (toliau – VDU) programos. Viena yra akivaizdu, kad Kavolis tikrai buvo vienas iš aktyviausių Amerikos lietuvių akademikų ir giliausių mąstytojų, kuris svarstė, kokio universiteto reikia ir kaip jis turi būti kuriamas laisvoje Lietuvoje. Jis buvo pasaulio lietuvių akademinės pajėgų telkimo šalininkas, aktyvus Pasaulio lietuvių kūrybos ir mokslo simpoziumų talkininkas, kuris šioje plotmėje matė didžiausią naudą laisvos Lietuvos idėjai.

Žinia, viename tų simpoziumų buvo pradėtas VDU atkūrimo darbas. Tačiau – paradoksas – 1989 metų lapkričio 22–26 dienomis Čikagoje Kavolis, oponuojančios jam konservatyvios, katalikiškos orientacijos simpoziumo dalyvių pastangomis, nebuvo išrinktas į Atkuriamąjį senatą, į kurį įėjo 48 išeivijos ir tiek pat Lietuvos mokslininkų. Tad nieko keista, kad jo žinios ir išmintis pirmaisiais VDU atkūrimo metais nebuvo pastebėtos ir suprastos, o jis pats buvo labiau matomas bendrame akademiniam visos Lietuvos akiratyje. Ir labiau Vilniuje negu Kaune.

Aptariama tema specialių tyrinėjimų dar nesulaukė, nors akivaizdu, kad jų labai reikia. Kažkiek pasistūmėta VDU atkūrimo istoriografijoje, tačiau esamose publikacijose mums rūpimu klausimu beveik jokio dėmesio neparodyta². Prie kilnių *universitas* siekių atkūrimo laikotarpiu kažkiek buvo prisiliesta kolektyvinėje monografijoje „Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002“ (Aleksandravičius 2002), kurioje bandyta išryškinti civilizuojančią universiteto misiją pototalitarinėje šalyje³, bet ir šios publikacijos atveju Kavolio mintys ir vaidmuo tik prabėgomis paminimas. Reikšmingas šioje knygoje buvo istoriko Kastyčio Antanaičio straipsnis „VDU atkūrimo idėjų raida ir sklaida“ (Antanaitis 2002).

Antanaitis, remdamasis paskutinių sovietų valdžios Lietuvoje metų dokumentais ir spauda, aprašė, kaip VDU idėja sklido, kaip atliepė antisovietinius jausmus, o jos įgyvendinimas buvo tikras iššūkis paveldėtai iš SSSR laikų aukštojo mokslo sampratai. Antanaitis rašė:

Be VDU atkūrimo sukeltų visuomenės mentalitete įsitvirtinusių idėjų kritinių lūžių ir idėjų apie universiteto reikalingumą sklaidos, kuri nebuvo labai intensyvi, vyko žymiai gyvesnė polemika apie universiteto atkūrimo būdus, kurie tik išoriškai atrodė atsieti nuo egzistuojančios politinės ir akademinės konjunktūros. Nuo universiteto atkūrimo būdo

¹ Taip savo knygoje „Spalvos ir juostos“, kurios rankraštis leidykloje „Versus“ jau rengiamas spaudai, pavadinau Korp! VYTIS branduolį sudariusius akademikus. Jie per visą emigracijos pusamžį išsaugojo idėją laisvoje Lietuvoje atgaivinti VDU. Šis straipsnis turi sąsają su vienu iš to rankraščio skyrių.

² Proginame straipsnių rinkinyje „Vytauto Didžiojo universiteto ir lietuvių katalikų mokslo akademijos septyniadesimtmetis“ yra atkūrimui skirti straipsniai Joanos Ratkevičiūtės-Misevičienės „*Omnia principium grave est* (Kiekviena pradžia sunki) (Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo apžvalga)“ ir Vytauto Kaminsko „Pirmieji treji atkurto universiteto metai“, tačiau juose jokių *universitas* idėjų autoriai nenagrinėja.

³ Dar anksčiau kiek perdirbtas knygos rankraščio skyrius atskiru straipsniu „Lietuvos universitetas istorinės tradicijos dalybų metais“ publikuotas „Kauno dienos“ kultūros priede „Santaka“ ir įtrauktas į Aleksandravičiaus straipsnių rinkinį „Praeitį, istoriją ir istoriką“.

turėjo priklausyti jo vieta visuomenėje, universiteto pobūdis, organizacinė struktūra ir santykis su valstybinėmis institucijomis. Realiai ne universiteto forma, bet jo atkūrimo būdas tapo pagrindine polemikos tema. (Antanaitis 2002, 391)

Taip sekdamas ryškiausią universiteto idėjos pėdsaką įgyvendinimo plotmėje autorius tik kelias eilutes galėjo skirti pirmojo atkurto VDU rektoriaus Avižienio pastangoms įdiegti amerikietišką studijų sistemą, kuri apsaugotų studentus nuo ankstyvosios specializacijos pavojų, kurie ir Kavolio požiūriu padarė didžiausią žalą XX amžiaus Vakarų universitetų raidai.

Tad šiame rašinyje pabandysime nagrinėti kavoliškąją (at)kuriamo universiteto sampratą, kuri vienaip ar kitaip būtų derėjusi prie Avižienio ir kitų amerikiečių profesorių vaizduotės. Pagrindas mano svarstymui yra vienu metu, 1989 metų pabaigoje, „Akiračiuose“ bei mokslinės konferencijos „Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas“ medžiagos tome paskelbtas Kavolio tekstas „Universitetas ir tradicija. (Laiškas Kauno Vytauto D. universiteto iniciatoriams)“ (Kavolis 1989).

Svarstomas klausimas svarbus tiek VDU istorijai, tiek paties profesoriaus intelektualinei biografijai. Kavolis buvo kvieistas dalyvauti 1989 metų balandžio mėnesį surengtoje konferencijoje, skirtoje Lietuvos aukštojo mokslo ateities klausimui, tačiau darbai savajame universitete sutrukdė dalyvauti. Bandydamas garbingai atsipirkti, jis išdėsto savo požiūrį ir argumentus raštu. „Akiračių“ redakcijoje, kurioje pirmu smuiku griežė kitas rimtas profesorius Zenonas Rekašius, VDU atkūrimo modeliai buvo be gailės kritikuojami. Labiausiai Rekašiaus, kuris manė, kad amerikietiška universitetinė patirtis nėra geras pagrindas laisvėn grįžtančios šalies aukštajam mokslui. Tad Kavolio, kuris siūlė kurti tokį *universitas*, kokio dar nėra buvę, tekstas buvo ryžtingai paskelbtas mėnraštyje, tikintis tolesnės diskusijos.

Kita vertus, Dainuojančiosios revoliucijos siūbuojamoje Lietuvoje laiško lem-tis buvo tokia: jis buvo tartum pagarbiai priimtas omėn, paskelbtas, bet be jokių diskusinių pasekmių ir praktinio įgyvendinimo pasekmių. Pasiremdamas Kavolio straipsniais šia tema, pasitelkdamas atmintyje neišblėsusius dažnus pokalbius su juo ir prisimindamas tai, ką jis kartodavo 1994–1995 metais savo paskaitose ir *kultūros dirbtuvėse*, tikiuosi priminti, kas buvo labai reikalinga anuomet ir lieka svarių požiūriu miglotoje dabartyje.

IDĖJINĖS-VISUOMENINĖS POSOVIETINIO *UNIVERSITAS* VERSMĖS

VDU atkūrimo idėjinės ištakos visų pirma turi būti siejamos su aktyviausiais akademinių skautijos branduolio žmonėmis, pasiekusiais Amerikoje mokslo viršukalnes

ir atpažįstamais metaforiško *Universiteto idėjos riterių ordino* ekrane. Tai UCLA profesorius Algirdas Avižienis ir jo artimiausias akademinis bičiulis, dirbantis NASA, dr. Arvydas Kliorė. Tai jiedu inicijavo Pasaulio lietuvių kūrybos ir mokslo simpoziumus, įsivaizduodami tai, kaip svarbiausią būdą sutelkti lietuvių diasporos mokslo pajėgas didžiam sugrįžimo tikslui. Natūralu, pasklidę po garsiausius Vakarų pasaulio mokslo centrus, neužmiršę patriotinių įsipareigojimų diasporos akademikai galėjo sukaupti pažangiausias *universitas* idėjas ir pabandyti jas pritaikyti laisvoje protėvių šalyje. Tai buvo sparčiausio išsivadavimo iš *homo sovieticus* edukacinio narvo galimybė.

Išiviška lietuvių akademinės skautijos (susiorganizavusių akademinių lietuvių išeivijos veikėjų) patirtis ir universiteto vaizdiniai 1989 metų išvakarėse jau buvo subrendę, patyrę didelę JAV ir kitose Vakarų šalyse veikusių universitetų įvairovę bei ribotumus. Išeivijos mokslininkai ir profesorai *in corpore* neturėjo kokio nors doktrinieriško įsitikinimo, koks iki smulkmenų galėtų būti universiteto sutvarkymas, kokia dalimi iš sovietų laikų paveldėtas akademinės kultūros šleifas lems atkūrimo rezultatus. Vakariečiams lietuviams buvo akivaizdu, kad sektini pavyzdžiai nėra be priekaištų. Jie buvo ištraukę į nuolatinę tobulo universiteto kūrimo aplinką, kartu su Vakarų mokslo elitu diskutavo, ko ateities žmogui reikės.

Žinoma, siekiant sėkmingai akademinę naują įdiegti posovietinėje šalyje, reikėjo ne tik gerai suprasti, kas Vakarų akademinėje erdvėje dėjosi, kokie sumanymai keitė universitetų orientaciją, į ką buvo investuojamos lėšos ir jėgos, bet ir suvokti, kas glūdėjo sovietinės aukštojo mokslo sistemos pamatuose, kokia profesūros bei tyrinėtojų savivoka viešpatavo ir kokiomis prielaidomis buvo įmanoma iš praeities narvo išsivaduoti. Reikėjo suprasti, kad tai, kas per pusę sovietų viešpatystės amžiaus buvo indoktrinuota, lengvai nesitrauks ir neleis paprastai atkurti tą, kas 1940-aisiais buvo pradėta iš pamatų griauti. Pirmiausia akademinės laisvės ir universiteto autonomiškumo principų.

Dažniausiai kartojama istorija: Avižienio pasirinkta praktiškų veiksmų taktika vertė pasinaudoti Harvardo universiteto studijų organizavimo pavyzdžiu. Vakariečiams pastebint, kad sovietinis akademinis palikimas pažymėtas ankstyvos specializacijos ir vienodų specialistų studijų programų inercijos ženklais. Šis modelis universalųjį ir individualizuotą išsilavinimą palikdavo šalikelėje, o bendrosios visuomenės raidos ir valstybės valdymo sampratos priklausė sovietinį valdžios elitą rengusioms aukštosioms kompartijos mokykloms. Vienai sričiai parengtas specialistas vargiai tilpo net į tradicinę inteligento sampratą, nors savo srityje galėjo net patentuojamus išradimus daryti.

Tad daugelis Vakaruose matė tokius *homo sovieticus* bruožus, suprato juos kaip didžiausią industrinės epochos universitetų ydą, kuri sovietų viešpatavimo sąlygomis dar buvo suplakta su brutaliu indoktrinacijos principu. Visas *universitetinis*

turinys sovietinėje aukštojoje mokykloje tilpo į penkis propagandos vežimą tempusius kursus (*dialektinis materializmas, istorinis materializmas, komunistų partijos istorija, mokslinis komunizmas ir mokslinis ateizmas*). Tad net kelių kartų Lietuvos inteligentijos išsilavinimo ir akademiškumo sandara buvo nulemta tokio kokteilio: ankstyva siaura *specialisto* specializacija ir dar sovietinės ideologijos dozė.

Sovietinė indoktrinacija studijavusių anuometinėmis Lietuvos sąlygomis buvo atpažinta, jos esminiai teiginiai nebuvo giliai įsileidžiami, bet tokiomis pasyviojo vidinio pasipriešinimo užtvaramis apsitvėrus nebuvo paprasta susiformuoti laisvo pasaulio laisvų žmonių akiratį. Ideologiniai sovietų aukštojo mokslo turinio dalykai buvo atpažinti beveik visų, o siauros specializacijos modelio Dainuojančiosios revoliucijos Lietuvoje niekas tiesiogiai nesiejo su sovietizacijai tarnavusiais dalykais. Tuos atpažinimo ženklus kaip tik ir bandė rodyti lietuviai iš Vakarų pasaulio.

Tai leidžia paaiškinti iš vietinio akademinio sluoksnio kylančias desovietizacijos priemones. Po 1990 metų Kovo 11-osios iš aukštųjų mokyklų programų be jokio pasipriešinimo dingo indoktrinacijos *pentiumas*, ideologinių katedrų dėstytojams akimirksniu keičiant dėstomus kursus ir mantijas. Vadinamojo *mokslinio komunizmo* ir *Komunistų partijos istorikai*, atlaikę simuliuojamos, formalios mokslinės *nostrifikacijos* spektaklius, virto pirmaisiais politologais. Tačiau ir tada ankstyvos specializacijos paveldas nebuvo atpažintas kaip sovietinės industrinės epochos grynuolis. Tad senose ir pavadinimus keičiančiose aukštosiose mokyklose ši tradicija išliko nepakitusi, giliau nereflektuota ir, deja, iki šiolei labai gaji.

VDU atkūrimo metu buvo siekiama priešpriešinti posovietiniam *specialistų kalvių* vaizdiniui idėją tokio universiteto, kurio siekis – ugdyti laisvą žmogų ir kilnų individualistą. Toks individas būtų pajėgus išsivaduoti iš paklusnaus pavaldinio kompleksų ir orientuotusi į tai, kas esminga neokapitalistinei santvarkai arba laisvosios rinkos ekonomikos sąlygoms: kurti privačia nuosavybe ir asmenine atsakomybe paremtus verslus bei darbo vietas.

Įsivaizduota trijų pakopų studijų sistema ir *PhD* procedūra, už kurią būtų atsa-kinga penkių žmonių grupė, sudaryta būtinai iš įvairių mokslo sričių, kad būtų išlaikytas tarpdiscipliniškumas. Akademinės skautijos išnešiotas vaizdinys turėjo prisidėti prie visos nepriklausomos Lietuvos mokslo ir studijų pertvarkos. Dėka ypatingo Avižienio aktyvumo, pripažįstamo autoriteto vietinių mokslininkų bei politikų – jo universiteto idėjos sampratos šalininkų – V. Statulevičiaus, V. Kaminsko, B. Genzelio etc. – aktyvumo 1990–1992 metais šie principai atgulė į pirmąjį Lietuvos mokslo ir studijų įstatymą. Tik vėliau, pirmajam Kovo 11-osios Respublikos dešimtmečiui baigiantis, daug kas buvo išrinkta, daug kas grįžo prie paveldėtų iš sovietmečio principų.

Galima teigti, kad akademinės skautijos diasporoje brandintos idėjos nebuvo kažkuo ypač originalios. Jos buvo atremtos į pačius sėkmingiausius JAV universitetų

pavyzdžius. Originalumas atsirado (arba galėjo atsirasti) įgyvendinant sumanymus posovietinėje akademinėje sistemoje. Svarbiausi dalykai buvo seniai JAV (bet ne tik jos) įdiegti. Ten nuo 1960-ųjų pradžios buvo esmingai *humanitarizuotos*, į laisvą kūrybinį individualizmą orientuotos studijos net technologijos ir medicinos mokyklose. Dauguma studentų turėjo būti priimami ne tiesiai į siauras studijų programas, bet įtraukiami į bendrą krypties srautą, taip leidžiant be prievartos ir streso per dvejus (iš ketverių) pagrindinių studijų metus pasirinkti vieną ar kitą programą. Nebuvo ir nėra galimybės nei medicinos, nei teisės studijų tiesiogiai pradėti nuo pirmųjų bakalauro studijų metų. Ankstyva specializacija ir siauras akiratis buvo suprantamas kaip yda, kuri itin kenkia individo išsilavinimui.

Tad ir posovietinėje Lietuvoje naujai kylančiame universitete studentų specializavimasis neturėjo būti labai stipriai išreikštas per pirmuosius studijų metus, o ir vėliau tą *specialisto profilį* lemiantys paskaitų kursai neturėjo viršyti pusės studijų turinio. Specializacija turėjo nerti gilyn antrojoje studijų pakopoje – magistrantūroje, kuri turėjo būti nesusieta su bakalauro studijų kryptimi. Tarkim, literatas ateina į istorijos magistrantūros studijų programą. Čia ir buvo, atrodytų, labai nesudėtinga naujo akademinio akiračio esmė, kuri – kaip parodys vėlesni posovietiniai dešimtmečiai – taip ir liko valdžios akyse nesuprasta ir platesnių sluoksnių neparemta idėja. Viltys, peržengus laisvės slenkstį, buvo gerokai didesnės. Tad ir VDU prisikėlimo vartai per pirmus penkerius metus buvo kuo plačiausiai atverti.

Kadangi, anot Avižienio stovyklos, tikras *universitas* be humanistikos neįmanomas – tad studijų branduolyje turėjo būti keli visiems privalomi (VDU reglamento kalba – A grupės) dalykai. Nuo pat pirmųjų dienų studentai galėjo rinktis ir iš privalomai pasirinktinų dalykų kategorijos (vadinamieji B grupės dalykai). Specializaciją turėjo užtikrinti maždaug pusė visų reikalaujamų kursų, o beveik ketvirtį kreditų studentas galėjo susikomplektuoti visiškai laisvai rinkdamasis VDU programose siūlomus D grupės dalykus. Be to, turėjo būti skatinama *major* ir *minor* lygiagretus studijavimas – tokia buvo pagrindinių ir gretutinių bakalauro studijų esmė. Individas šalia pagrindinės programos (*major*) turėjo turėti galimybę gauti gretutinės programos pagrindus. Stojant į antrosios pakopos studijas tas išsilavinimas būtų didinės studijuojančio galimybės rinktis įvairias magistrantūras, nebūtinai einant tik viena ankstesnių studijų kryptimi.

Nepaisant labai paprasto *curriculum*, per visas tris dešimtis posovietinės nepriklausomybės metų Lietuvos politinis bei akademinis elitas taip ir nesuvokė šitokios edukacinės strategijos. Pirmaisiais Kovo 11-osios Respublikos metais daugiau iš pagarbos išėivijos akademikams ir iš inertiško palankumo Vakarų pavyzdžiams ši universiteto idėjos daiginimo linija buvo palaikoma, bet praėjus dešimčiai metų iš lėto pradėta ją užmiršti. Politinis-biurokratinis Lietuvos sluoksnis, žingsnis po

žingsnio išsižadantis nepriklausomo mokslo ir universiteto autonomijos principų, pradėjo slopinti gražiai pradėtus darbus.

Ši prielaida, žinoma, tikrintina specialiais tyrimais ir kantriais istorikų bei politikos mokslininkų pasakojimais. Tačiau kol kas nesimato požymių, kad ši problema, ypač stiprėjanti mokslo ir studijų biurokratizacijos tendencija, būtų pradėta tyrinėti. Lietuvos mokslotyra ir akademinio gyvenimo istorinė raida lieka chaotiškos atminties įkaite. Reikia pridurti: kaip ir pats VDU, per prievartą paguldytas į posovietinę Prokrusto lovą. Ir dar verta pasakyti: karščiausi Avižienio universiteto idėjų šalininkai per tris dešimtis metų vis labiau turėjo liūdnei stebėti, kaip sovietinio akademinio gyvenimo šmėklos, išvytos pro duris, grįžo pro langus.

Smulkesnes VDU atkūrimo ir lemties aplinkybes paliekant specialiems tyrimėjimams ir mokslo istorijos vertinimams, pabrėžtina, jog išeivijos akademinis sluoksnis nebuvo ir negalėjo būti itin vieningas. Iš laisvojo pasaulio akademinio gyvenimo jie parsigabeno ir nuolatinio ginčo apie sėkmingiausias praktikas įpročius. Panašiai vertindami sovietinį paveldą, sutardami dėl pasenusios ir žalingos ankstyvos studentų specializacijos, dėl menkos pagarbos išsilavinusių žmonių individualiems skirtingumams lygio, dėl moralinės kultūros ir įsitraukiančio pilietinio sąmoningumo ignoravimo studijose, jie nesutarė dėl priemonių, kaip tos ydos gali būti įveiktos. Išsibarstymas keliatūkstantinėje JAV universitetų aplinkoje, kurios svarbiausia stiprybė – modelių įvairovė ir kūrybiška konkurencija, lietuvių akademikams leido sukaupti įvairių patirčių ir įtikėti skirtingais būdais siekti kilnaus tikslo.

Nors amerikietiškas universitetas jau kelis dešimtmečius buvo sugėręs postindustrinei epochai reikalingas humanistines idėjas, o JAV gamtamokslio, technologijų ir biomedicinos studijos buvo neįsivaizduojamos be filosofijos, meno, moralinės kultūros ir empatijos ugdymo pastangų, visgi ginčų ir akademinių svarstymų pasitinkant postmodernaus pasaulio ateitį buvo gausu. Pabrėžtina, kad pažiūros nelabai priklausė nuo išeivijos akademikų mokslo sričių.

VDU atkuriamojo darbo baruose aktyviai veikęs žymus JAV filosofas Kęstutis Skrupskelis ir pasaulinio lygio matematikas bei kompiuterių statybos profesorius Avižienis panašiai žiūrėjo į universiteto misiją. Prisimenu, prabėgus keliems pirmiesiems VDU metams, profesorius Skrupskelis, mano paklaustas apie filosofijos studijavimą universitete, tiesiog pasakė: „Viskas gerai, tik truputį per daug filosofijos kursų...“ Suprask, kad išsiplėstų filosofų akiratis, kad didėtų temų įvairovė, verta pasitenkinti 15–17 paskaitų kursų per ketverius bakalauro studijų metus. Visus kitus kreditus smalsus filosofuotojas turėtų susirankioti pagal polinkius – iš gamtos mokslų, matematikos, socialinių ir humanitarinių krypčių. Taip norėta, kad būtų buvę. Bet, deja, nebuvo.

Gali pasirodyti, kiek perdėta, bet esu linkęs įžvelgti šiuokius tokius ideologinės priklausomybės pėdsakus, įgyvendinant universiteto idėją, laisvę atkovojusioje Lietuvoje. Katalikiškos Amerikos akademinės išminties pavyzdžiu gali būti laikomas *Thomas Aquinas* universitetas, kurio pagrindinėse studijose iš viso nėra jokių specialybių ir specializacijos. Studijuojami esminiai Vakarų civilizaciją suformavę tekstai. Kita vertus, kairiojo jautrumo akademikai universitetuose (o tokių Amerikoje, ko gero, bus dauguma) didesnes viltis nuolat siedavo su proto ir technologijų pergalemis bei solidarizuojančiomis struktūromis.

KAVOLIO UNIVERSITETAS, SANTARIETIŠKAS POŽIŪRIS IR MĖGDŽIOJIMO YDA

Sekant akademinės lietuvių skautijos puoselėtu universiteto vaizdiniu, būtina prisiminti seną ilgametę intelektualinę polemiką tarp artimos dvasios lietuvių akademinės išeivijos srovių. Pirmiausia turiu galvoje santariečius. Štai vienas aktyvus santarietis, Baltimorės universiteto branduolinės fizikos profesorius ir lietuvių rašytojas Kazys Almenas buvo VDU Atkuriamojo senato narys, kuriam Avižienio pozicija buvo labai artima. Bet būta ir griežtesnės opozicijos apraiškų iš santarietiško sparno mokslininkų pusės. Čikagietis radioelektronikos profesorius ir „Akiračių“ redaktorius Rekašius nešykštėjo nonkonformistinės kritikos žodžių, kad Amerikos universitetai nėra jokia tobulybė, jie turi daug gydytinų ydų ir dėl to negali būti tiesiogiai bei vienareikšmiškai sektinu pavyzdžiu. Pasaulio lietuvių akademikams buvo svetimas bet koks nevisavertiškumas Vakarų akademinio autoriteto atžvilgiu. Tad jie geriau matė, kad paprastas studijų modelių kopijavimas gali sukelti negeistinus rezultatus. Sveiko ir stipraus proto akiratyje buvo aišku, kad, norint ką nors tvaraus sukurti Lietuvos aukštojo mokslo ateičiai, reikia gerai pažinti tiek sovietinį paveldą, tiek Vakarų akademinį pasaulį ir siekti originalaus sprendimo. Juk antrą kartą į tą pačią upę neįbrendama.

Tačiau lietuviška netgi pačių išmintingiausių idėjų lemtis po 1990-ųjų buvo liūdnoka. Štai vieno didžiųjų XX amžiaus mąstytojų, profesoriaus Algirdo Juliaus Greimo Lietuvai siūlomas studijų geografijos decentralizavimas, naujo kolegijų tinklo ir su juo susijusio regionų intelektualinio-pilietinio potencialo kūrimas neturėjo beveik jokio pozityvaus poveikio. Viskas iš sovietinės rusiškos inercijos rutuliojosi priešingai – viskas centre ir centrui. Kolegijos ligota forma kūrėsi didmiesčiuose su perdėta aukštųjų mokyklų koncentracija, o periferijoje kilnų vaidmenį galėję atlikti universitetai (Šiaulių ar Panevėžio) virto Vilniaus ar Kauno filialais, kaip buvo įprasta prie sovietų. Tai, kad amerikietiška akademinė vaizduotė ilgainiui

nejveikė sovietinės inercijos, tarsi mažiau stebina. Tačiau ir europiečių išmintį bei idėjas ištiko panašūs nuotykių. Tai įrodo ne tik liūdnas semiotikos tėvo įžvalgų, bet ir visos Norvegijos mokslo tarybos ekspertinių pasiūlymų paketo (solidus dvitomis paskelbtas po Greimo praėjus keleriems metams) likimas.

Savo požiūrį siektino universiteto klausimu išdėstė ir sociologijos bei lyginamųjų civilizacijų profesorius Kavolis. 1989 metų rudenį atvirame laiške, paskelbtame „Akiračiuose“ (Kavolis 1989), it pratęsia prieš du dešimtmečius įsiplieskusią polemiką su akademinių skautų intelektualiniais lyderiais, jis įrodinėjo, kad reikia siekti to, ko niekas iki galo akademiniame pasaulyje dar nepadarė. Ne sekti iš pasakos, bet kurti naujas ir tikrovės iššūkius atliepiančias akademines formas. Kavolio mintis, beveik iki dabar nepasenusias, varta pacituoti plačiau ir pabandyti suprasti, kokie vaizdiniai suko lizdą jo galvoje.

Džiaugiuosi kviečiamas konferencijon apie tautinę aukštosios mokyklos koncepciją. Atvykti negalėsiu, tačiau užmoju pritardamas, norėčiau pasidalyti viena kita gal panaudotina mintimi. (Kavolis 1989)

Taip pradeda jis savo laišką, paskelbtą „Akiračiuose“. Konferencijos medžiagoje tie laiško formą pabrėžiantys kreipiniai buvo redaktorių išbraukti. Amerikiečiai skaitytojai galėjo geriau suvokti tuos Kavolio žodžius, kurie rodė jo ryžtą dalyvauti Lietuvos universitetų atsinaujinimo darbuose net tuomet, kai jis nebuvo išrinktas į VDU Atkuriamąjį senatą. Kartu aiškiai matoma, jog profesorius net ir rašydamas apie galimas VDU studijų formas, galvojo apie visos aukštojo mokslo sistemos taisyklą.

„Tautinis“ elementas šiandieninio universiteto koncepcijoje galėtų reikšti, visų pirma, atvirą santykį su tautinės bendruomenės ir ją sudarančių individų specifika. Universiteto funkcionavimo būdas ir jo veiklos turinys neturėtų būti nei mechaniškai iš kažkur persodintas, negalima nei imitatyviai tęsti, kas laikytina „savom tradicijom“.

Aukštosios mokyklos santykis su tradicija negali nebūti kritiškas. Tačiau kūrybingai kritikuoti galima tik „iš vidaus“, kuria nors prasme dalyvaujant toje kultūrinėje visumoje, kurios elementai kritikuojami ir kartu liekant nuo jų atokiam. Specialių problemų iškėlė šiais laikais dažnėjanti situacija, kad kultūrinė visuma tampa tiek supainiota ir deformuota, kad pirmiausiai reikia sau pačiam išsiaiškinti, kur dalyvaujama. Bet tai daugiau kultūrinių sąjūdžių negu universiteto uždavinys.

Ką reiškė skirtumas tarp universiteto ir kultūrinio sąjūdžio uždavinių, Kavolis savo tekste nepaaiškino, tačiau be galo intensyvus jo dėstytojavimas Vilniuje, Kaune bei Klaipėdoje ir anuomet gana operatyviai publikuoti *kultūros dirbtuvių* rezultatai rodė nuolatinės pastangos tuos skirtumus nagrinėti. Tačiau galimas akademinis tautiškumas buvo ryškiau atskleistas, perspėjant dėl ateityje gresiančių ydingų poslinkių.

Antra, „tautinė“ universiteto koncepcija gali reikšti, kad kreipiamas ypatingas dėmesys – tarp tų funkcijų, kurias aukštosios mokyklos normaliai atlieka – į tai, kas tuo metu tautai labiausiai reikalinga. Tačiau didėjančių visuomenės poreikių laikotarpiais reikia atsargumo, kad universitetui nebūtų skiriama tai, kas nėra esminis akademinės institucijos uždavinys.

Ne universiteto uždavinys įrašyti į savo studentus vieną ar kitą ideologinę ar nacionalinę programą. Nėra jo pati svarbiausia funkcija išmokyti vienos ar kitos pritaikomosios technologijos. Valstybėse, kuriose gerai išvystytas tyrinėjimo institutų tinklas, pagrindinis universiteto uždavinys net nėra kaupti žinojimą. (Tokie institutai, be abejo, reikalingi ir prie universiteto.) Universiteto paskirtis – išdirbti adekvatiškus ir atsakingus metodus, kaip organizuoti žinių perteklių ir perduoti studentams tai, kas pažinimo inventoriuje intelektualiai gryniausia.

Trečia, „tautinis“ universiteto charakteris turi reikšti, kad beveik visas dėstymas vyksta – ir daugumos universiteto dėstytojų darbai spausdinami – tautos daugumos kalba.

Kavolis, kaip neabejotinas lyginamųjų civilizacijų studijų autoritetas mokslo pasaulyje, gerai suprato, kas glūdi giliame tautinės sąmonės klode, o kas sudaro tik biurokratizuojamo paviršiaus ornamentus. Tik nuoširdžiai ginant universiteto bei mokslo autonomiją nuo politinio elito ir dar labiau nuo storėjančio biurokratijos sluoksnio užvaldymo gali būti brandinamas autentiškas lietuviškumo ir lietuvių dvasinis turinys.

Klausimas apie universiteto santykį su tautinės patirties specifika žymia dalimi pats išsprendžia, jei universitetas kuriamas normaliu būdu, nesikišant pašalinėms jėgoms, pajėgiausių, nebūtinai amžiumi vyriausių tautos mokslininkų. Šis klausimas tačiau sprendžiamas ne vien universitetą kuriant, bet ir visoje vėlesnėje jo istorijoje. Jį sprendžiant reikia ir naudotis tuo, ką tauta jau turi, ir parūpinti tai, ko jai labiausiai trūksta; tačiau nekartojant tai, ką ji jau žino ar nori tikėti, o kritikuoti tai, į ką ji yra įpratusi.

Nesistebėčiau, jei į klausimą – ko labiausiai tautai iš universiteto reikia – būtų skirtingai atsakoma „iš vidaus“, Lietuvoje gyvenančiųjų, ir „iš lauko“, iš pasaulinės perspektyvos į jį žvelgiančiųjų. Man – galvojančiam, kad tautinis universitetas tegali būti dalyvavimo pasaulyje būdas – labiausiai reikalingas dalykas, kurio lietuviams trūksta ir visad trūko, ir ką universitetas turėtų parūpinti, yra intelektualinė energija, t. y. pagrindinių problemų ir mokslinės analizės disciplinų savarankiškas persvarstymas, tam tikslui ne vien susikuriant naujas metodologijas.

Intelektualumo sampratos ir intelektualinės energijos stygiaus idėjos aiškiai rodo kavoliškojo universiteto misijos kontūrus. Toks universitetas visada yra pašaukiamas atlikti simbolinio savos tautos idėjų kritikos centro vaidmenį. O toks misijos atlikimas iš akademinio sluoksnio reikalauja jautraus dalyvavimo politinio, visuomeninio ir kultūros gyvenimo srautuose, kasdienio siekio ne tik studentams, bet ir platiems visuomenės sluoksniams dalyti akademinės išminties dovanas. Dabar

regisi, kad nei anuomet vilčių kupinuose svarstymuose, nei dabarties universitetų praktikose nebuvo net pabandyta suprasti, ką šios mintys iš tiesų reiškia. Ir ką galėjo reikšti naują gyvenimą kuriančioje Lietuvoje. Vėl – pasikartojantis paradokso jausmas. Po 90-ųjų vilčių sezono viskas sugrįžo į seną vagą, kuri net ir Europos Sąjungos paramos pinigais buvo galutinai įbetonuota centrinės valdžios krantinėse. O juk viltasi kitaip:

Tokios energijos šaltiniai visados yra individai, tačiau galima išdirbti tokią organizacinę struktūrą, kuri ne tik atitiktų energingos dvasios mokslinio temperamento individus, bet ir suteiktų darbo sąlygas, kurios skatintų intelektualinės energijos aktyvumą. To galima pasiekti mažinant universiteto dėstytojų kontrolės ir apskritai biurokratinės kontrolės aparatą; ir suteikiant daugiau galimybių kūrybiškumą skatinančiam bendradarbiavimui (ne kiekvienas bendradarbiavimas jį skatina) ir normalioms šviežesnių intelektualinių požiūrių konfrontacijoms universitetinio darbo reikalavimų lygmenyje.

Kavoliškoji laisvos Lietuvos universiteto vaizduotė nebuvo paskandinta poetinėse metaforose, kaip kad dabarties biurokratų akiratyje galėtų pasirodyti. Jis rodo konstruktyvią drąsą ir patirtimi grįstą praktišką bei įgyvendinamų veiksmų perspektyvą:

Šiuos teorinius kriterijus geriausiai atitiktų organizacinė struktūra, kurioje kiekvienas dėstytojas (1) turėtų daugiau galimybių pats kontroliuoti savo dėstymą ir teisę kiekvieną semestrą dėstyti vieną savo paties apipavidalintą seminarą savo paties pasirinkta tema; (2) priklausytų tuo pačiu metu ir nuolatinei savo profesinės specialybės programai, ir bent vienam interdisciplinariniam „projektui“, jų pačių iniciatyva sudarytam kelių programų atstovų išspęsti kuriai nors, juos visus dominančiai, intelektualinei ar praktinei problemai (ir išformuojamam jo terminui pasibaigus); ir (3) turėtų lygų balsą sprendžiant bendrąją universiteto programos kryptį ir ją vertinant – šių klausimų sprendimą paliekant išimtinai universiteto profesūros kolektyvinei nuožiūrai.

Pasak Kavolio, pasitenkinti vien naujo lietuviško universiteto studentų tarpdiscipliniškumo ir individualizmo paspara nepakaktų. Juk įsivaizduojama, kad dirbtinai, iš viršaus uždėjus ankstyvo specializavimosi užtvaras, o studentams ėmus laisvai rinktis jiems patinkančius dalykus bei profesorius, kaipmat suskambės nesusikalbėjimo varpeliai: juk profesoriai, kurie patys buvo sovietinės specializacijos vaisiai, nebus pajėgūs spontaniškai likti tokioje pat tonacijoje su savais *studiozais*. Iš čia plaukė įžvalgi Kavolio mintis, kad dėstytojai būtinai turi stengtis peržengti savo specializacijos ribas, jungtis į sudėtingesnes tikrovės problemas savo tiriamąjį dėmesį nukreipusias grupes. Tad tik tarpdisciplininė energija spinduliuojantys dėstytojai ir mokslininkai gali žengti kartu su naujuoju universitetu.

Kavolio vaizduotės realizmas išryškėja ir tuomet, kai ateities perspektyvą imamasi aiškinti pro galimai turėsimų intelektualinių resursų langą.

Nemanau, kad šiandien kuriamas universitetas galėtų surasti išteklius, įgalinančius jį apimti visas mokslo šakas ir jas, nuo asiologijos iki zoologijos, lygiai stipriai kultivuoti.

Todėl siūlyčiau, kad būtų pasirenkami akcentai, kuriuose universitetas siektų įgyti ypatingos, jį iš kitų akademinų institucijų išskiriančios, bet ir kitur įžvelgiamos substancijos.

Manychiau, kad šiandieniškam mažos tautos universitetui ypač tiktų komparatyvistinė perspektyva, kurioje net ir savoji patirtis būtų studijuojama visada lyginant ją su kitų pasaulyje analogiškais ir skirtingomis patirtimis. Dar daug padarytina šiuo būdu – globalizacijos akivaizdoje – organizuojant humanitarinių ir visuomeninių mokslų dėstymą. Šitaip užsimojęs universitetas įgytų šiek tiek kelrodiškų bruožų pasaulio akademinų institucijų tarpe, nors nelaikyčiau „matomumą pasaulyje“ tokiu svarbiu dalyku kaip mūsų pačių intelektualinės energijos pilnutinį išjudinimą.

Naują universitetą būtų galima apkabinti serija interdisciplinariųjų institutų, skirtų šiandieniškų problemų, ypač jei jos ne tik „skauda“, bet ir Lietuvoje intelektualiai apleistos – ekologinė etika, masinių komunikacijų kultūra, moterų studijos – tyrinėjimui. Vargu ar bet kur pasaulyje yra rimtas mažųjų tautų studijų institutas. Kodėl nepadarius Kauno tos studijų šakos pasauliniu centru? Reikalingas ir Lietuvos mažumų studijų skyrius, nors tam gal geriau tiktų Vilnius.

Teikdamas savo pasiūlymus būsimam Lietuvos aukštojo mokslo ir VDU statiniui profesorius – tikras kultūrinio liberalizmo adeptas – nepagaili įžvalgų itin jautriai dėstytojų bei mokslininkų korpuso jungčiai su studijuojančiais. Studentijos laisvės ir pareigos, jų lūkesčiai ir pasiūlymai nuo revoliucingų 1968-ųjų tapo svarbiu *universitas* būties klausimu.

Studentams šiandieniško universiteto struktūroje svarbiausia ne turėti savo laisvai išrinktus atstovus, su balso teise, sprendžiant juos liečiančius klausimus (nors tai reikalinga), bet kad kiekvienas studentas, – būtų nuo pat savo studijų pradžios įvestas į savarankiško galvojimo, idėjų konflikto ir nepriklausomo tyrinėjimo įpročius. Tam geriausiai tiktų maži specializuoti, bet pajėgiausių profesorių dėstomi seminarai, skirti pradedantiems studentams, kurių vieną kiekvienas studentas turėtų pasirinkti pirmame savo studijų semestre.

Pageidautina, kad profesorių atrankos komitetuose dalyvautų ir lietuviškai kalbą, rimtą mokslinį įnašą davę mokslininkai iš kitų kraštų universitetų. Jie galėtų, patariamuoju balsu, dalyvauti ir nuolatinėse atskirų universiteto skyrių tarybose.

Antra pristatomo teksto pusė rodo Kavolio pastangas aiškiai išvardyti akademinio rūpesčio ir mokslinių tyrimų taikinius. Čia jis yra labai konkretus, o jo nuorodos ir po trijų dešimčių metų vis dar prasmingos, nepasenusios, prisimintinos. Tad jo pasakymas – *pora žodžių* – virto giliais ir taikliais pasiūlymais, kur būtų vieta kai kurių disciplinų įsivaizduojamos ateities universitete:

(1) Dėl ankstesnio visus deformuojančio religijos traktavimo pokarinėje Lietuvoj reikia turėti mintį, kad neįsteigus substantialios religinių studijų programos naujas universitetas būtų iš anksto sukompromituotas. Tokia programa neturėtų būti „religijotyros“ prielaidomis priešiška nagrinėjamam objektui nuosavybė; nei indėniška rezervacija, kaip

Vytauto Didž. Universiteto teologijos-filosofijos fakultetas, skirtas vienos religinės institucijos interesams ginti. Rimta religijos studijų programa reikalauja (a) įvairių religijos tyrinėjimo metodų (interpretacinių, istorinių, socialpsichologinių, kritinių ir t. t.); (b) įvairių religinių perspektyvų ir denominacijų atstovavimo dėstytojų tarpe; (c) įvairių religijų – jų tarpe ir „sekuliarinių religijų“, kaip marksizmas ar nacionalizmas – nagrinėjimo. (*Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija* 1989: 21)⁴

1989 metais Kavolis nujautė, kur link pasuks iš sovietų praeities paveldėtos disciplinos ir tų disciplinų dėstytojai nepriklausomos Lietuvos aukštosiose mokyklose. Nors sovietmetyje apgintų, neva, mokslinių disertacijų ideologinėmis temomis (o tokių buvo dauguma socialiniuose moksluose ir istorijoje) autoriai dar tik rengėsi vadinamajai *mokslinių laipsnių nostrifikacijai*, tačiau jau buvo galima išvelgti kai kurias tendencijas ateityje. Todėl, Kavolio manymu, šių disciplinų horizonte reikia laikytis tam tikrų principų. Jis tęsė savo įrodinėjimus:

(2) Panašiais principais konstruotina persitvarkymo procesui itin svarbi teorinės ir empirinės politologijos programa.

(3) Sociologija neturėtų būti ribojama „konkrečiais empiriniais tyrinėjimais“ (kodėl griūva šeimos, ką veikiama laisvalaikiais). Sociologija yra istorinė, komparatyvistinė-kultūrologinė disciplina arba jos visai nėra.

(4) Konferencijos kvietime siūloma „humanitarinių mokslų (filosofija, istorija, filologija, psichologija, sociologija ir kt.) grupuotė, iš jos išskiriant ir ekonomiką, ir meno mokslus, kelia šiek tiek abejonių. Ar nebus tikslesnis „visuomeninių“ (istorija, sociologija, politiniai mokslai, ekonomika, antropologija / etnografija, psichologija) ir „kultūrinių“ (filologija, filosofija, religijotyra, kultūrologija, menotyra) mokslų grupavimas – sudarius galimybę kai kuriems dėstytojams, pagal jų intelektualinį profilį, cirkuliuoti abejose grupėse?

Itin vertingos profesoriaus pastabos iš tos srities, kurioje jis pats pelnė pasaulinį pripažinimą – tai kultūros studijos ir tyrinėjimų kryptys, reikalavusios ir reikalaujančios autentiškų tarpdisciplininių jungčių.

(5) Pagrindiniu tiltu tarp „visuomeninių“ ir „kultūrinių“ (o iš dalies ir gamtos bei techninių) mokslų vaizduojuos kultūros istoriją. Tai vienintelė autentiška ir kontekstualizuojanti disciplina, išsaugojanti empiriškai pagarbų santykį su visų kultūros sričių, epochų ir tekstų specifiniais duomenimis, bet taip pat ir ieškanti juos jungiančių savybių ir juos formuojančių, bei deformuojančių jėgų suvokimo. Neliūdėčiau, jei universiteto steigimo planai pradėtų realizuotis interdisciplinarinio, metodiškai pliuralistinio, problematiškai orientuoto, atvirų ribų lietuvių kultūros istorijos instituto sukomplektavimu.

⁴ Čia ir toliau cituojama mokslinės konferencijos *Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas* medžiaga.

Galiausiai, Kavolio manymu, atsidūrus laisvėje ir didžiulėje Vakarų mokslo erdvėje būtina keisti patį lituanistikos supratimą, kuris tautos nelaisvės sąlygomis buvo įgijęs gynybišką, nevisavertiško kuklumo pažymėtą charakterį. Senas, santarietiškos Kavolio jaunystės raginimas suprasti, kad lietuviškumas nėra kliūtis siekti aukščiausio žmogiškumo didžiajame pasaulyje, dabar galėjo būti prisodrintas tikėjimo, kad per unikalios lietuviškos patirties tyrinėjimo ir aprašymo prizmę galime it pro rakto skylę stebėti platų horizontą ir lietuvišką patirtį paversti pasaulio patirtimi. Štai kaip jis argumentavo:

Reikėtų apskritai dinamizuoti lituanistinius dalykus, skatinant juos vystytis į intelektualiai vis svarbesnes disciplinas, lietuviškuose kontekstuose svarstančias visuotines problemas ir tų kontekstų duomenimis išbandančias ir tradicines, ir vėliausias mokslines teorijas. Ar įmanoma įsivaizduoti lituanistinių studijų agregatą kaip ne vien darbščiausių universiteto dalį ir emocinį židinį, bet ir jo, visais tarptautiniais kriterijais vertinant, intelektualinį branduolį?

Manau, kad universitetas turėtų pripažinti vykstančią spontanišką dinamiką intelektualinių tradicijų tarpe – kaupti ir savo išteklius, ir kritines pastabas ne vien apie tai, kur daugiausia akumuliuota, bet ir apie tai, kas šiandien kūrybiškiausia.

Svarbu, kad visose jo dalyse būtų veiksmingai naudojamasi ir pačiais naujaisiais, t. y. dar rizikingais tyrinėjimų metodais.

Pražūtingu provincializmu laikyčiau bandymus atstatyti 50 metų senumo organizacines struktūras, galvojimo kategorijas ar kalbėjimo būdą. Pastarasis dalykas – ypač jaunų žmonių lūpose – užvis keisčiausias.

Pabrėždamas paprasčiausio *atstatymo* ydingumą, Kavolis, žinoma, nemanė, kad Avižienis ir kiti VDU projektuotojai taip būtų galvoję. Tačiau kavoliškoje galvosenoje pabrėžtini simboliniai naujam gyvenimui ir naujoms tautinėms užduotims skirti *universitas* pavidalai turėjo itin jautriai komponuoti nepasenusios tradicijos šukes su pačiais ambicingiausiais siekiais kurti tokį universitetą, kokio niekada ir niekur nebuvo.

UNIVERSITAS LIETUVOS ATEIČIAI

Nesyk savo raštuose ir paskaitose profesorius Kavolis yra kartojęs, kad artėjant prie tūkstantmečio galo išryškėjo didžiausia Vakarų universitetų drama. Ji sietina ne tik su ankstyva studentijos specializacija, bet ir ypač susiaurintų tikrų ir imitatyviai sukurtų disciplinų šakojimosi reiškiniu. Jis kartu su Vakarų mokslo tyros ir mokslo filosofijos grandais ieškojo tarpdiscipliniškumo kaip atsvaros. Tai atspindi ir VDU atkūrėjams pasiūlyta vizija. Pats sociologas nuolat pabrėždavo, jog sociologija yra

tiesk pajėgi, kiek ji gali nenustoti būti humanitarinis (!) mokslas. Matematikos ir kompiuterių statybos profesorius Avižienis, gundydamas savo UCLA doktorantus parašyti disertaciją be vieno skaičiaus ir pabrėždamas, kad pasaulį kuria ir valdo vaizduotė, Kavolio pažiūrai pritarė.

Nuoširdžios ir ramiai išdėstytos solidaus *Dickinson* koledžo lyginamųjų civilizacijų ir sociologijos profesoriaus pastabos tarsi perspėjo, skirtingai nei Rekašius, VDU atkūrimo iniciatorius. Jei pirmasis abejojo, kad būtų galima tiesiog sekti Amerikos akademinių pavyzdžiais, daiginti iš *naujojo pasaulio* į postkomunistinę Europą pargabentus universiteto pavyzdžius, tai antrasis dalijosi labai stipriomis abejonėmis bandant atkurti pusamžio senumo universitetą. Abi kritinės pozicijos buvo logiškos, intelektualiai pagrįstos. Kita vertus, jos ką nors esmingai naujo, ko akademinių skautų universiteto idėjų puoselėtojai nebūtų galėję patys suprasti, nepateikė. Avižienis atkuriamojo proceso metu apskritai stengėsi skirti esminius dalykus nuo smulkesnių, specifiskesnių detalių, kurios turėjo būti svarstomos ateityje.

Pabrėždami Avižienio ir artimiausių jo bendražygių susitelkimą į akademinę misiją laisvėjančioje Lietuvoje, galime pastebėti tam tikrus tradicinius akademinio skautų sąjūdžio filisterių mąstysenos bei praktinės veiklos bruožus. Labai tikėtina, kad tiek profesoriaus Rekašiaus, tiek santariečių *spiritus movens* Kavolio pastabos atkuriamo VDU atžvilgiu galėjo rodytis pernelyg plačios, tad nepraktiškos. Buvo pasirenkami tie sprendiniai, kurie galėjo derinti vietinių Kauno ir visos Lietuvos mokslininkų polinkius, supratimą ir įsivaizdavimą su tais Vakarų universitetų modeliais, kurie galėjo būti praktiškai pritaikomi ir visiems priimtinais būdais įgyvendinami. Vakariečiams, nors pradžioje labai pagarbiai priimamiems, reikėjo įtikinti savo universiteto idėja tuos, kurie jautėsi šeimininkais. Tai, kad kavoliški akademiniai principai ir pasiūlymai dažniausiai nebuvo net bandyti įgyvendinti naujomis sąlygomis, o per tris dešimtis metų net užmiršti, rodo atstumą tarp sovietmečio pabaigos Lietuvos lūkesčių ir Vakaruose natūraliai subrendusių universiteto sampratų.

Išėivijos akademinių skautų universiteto vaizdinys buvo praktiškas, atviras, realistiškas, o visas įgyvendinimo procesas buvo grįstas kantriu įtikinėjimu, plačia diskusija, demokratišku pačios užgimstančios VDU akademinės bendruomenės įtraukimu ir agitacija už tokias priemones, kurios galėjo padėti išvaduoti jaunąją Lietuvos kartą iš *homo sovieticus* narvo. Savo veikloje apie universiteto iniciatorių ir pirmąjį rektorių besispiečiantys išėivijos ir Lietuvos mokslininkai demonstravo dar vieną išmintingą bei funkcionalų įprotį: nesivėlė į kokius nors ginčus, kam pirminė idėja priklauso, su kokiomis misionieriškomis intencijomis ji sietina. Visame kame buvo pripažįstama lemiama Lietuvos lietuvių valia, sau pasiliekant tai, kam buvo

ilgus dešimtmečius rengtasi *karių ir poetų* kartos išėivystėje – patarėjų, pagalbininkų, rėmėjų, bendražygių vaidmenį.

VDU atkūrimas akademinio skautų sąjūdžio filisteriams arba bent jau jų organizacijos branduolio veikėjams tapo svarbiausiu savo jaunystės priesakų išpildymo momentu. Net jei kitų daugiau ar mažiau ideologinių lietuvių diasporos sąjūdžių akademiniai atstovai, bendro reikalo labai pritraukti prie VDU gaivinimo darbo, galėtų prieštarauti tokiai mūsų istorijos peršamai minčiai, vis vien drįstu pridurti, jog akademinės skautijos organizaciniai įgūdžiai ir gebėjimas atlikti moderatorių bei derybininkų vaidmenį – bruožas, kurį stebėjome kone per visą šimtmetinę istoriją, – čia labai daug lėmė.

PABAIGOS IŠTARMĖ

Pandemijos iššūkiai pritildė daugelį skambių šūkių. Per tris dešimtis gyvasties metų Kovo 11-osios Respublikos aukštasis mokslas vingiavo tokiais keistais takais, kad daugelis viešųjų skeptikų paskutinį dešimtmetį būtų galėję pavadinti retrotechnosovietizacija. Didžioji universiteto idėja nustojo plazdenti virš mūsų galvų it lemtingos civilizuojančios misijos vėliava. Didysis prisikėlimo žygis nepasiekė numatytų aukštumų, bet ar tai leidžia lengva ranka nurašyti visą vilčių paveldą į atliekas, kaip nesikeičiantys mokslo biurokratai eilinį projektą – į stalčių? Jei dar galime mąstyti idėjų istorijos kategorijomis, tai ir istorines jų įgyvendinimo nesėkmes turime prisiminti su paskutinės vilties spingsule rankose.

LITERATŪRA

Aleksandravičius, Egidijus. Istoriografinės problemos. In *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2002, 39–52.

Aleksandravičius, Egidijus. Lietuvos universitetas istorinės tradicijos dalybų metais. In Aleksandravičius, Egidijus. *Praeitis, istorija ir istorikai*. Vilnius: Vaga, 2000, 219–240.

Antanaitis, Kastytis. VDU atkūrimo idėjų raida ir sklaida. In *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir*

visuomenė 1922–2002. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2002, 382–341.

Kavolis, Vytautas. *Universitetas ir tradicija. (Laiškas Vytauto D. universiteto iniciatoriams)*. Akiračiai, 1989, nr. 10.

Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas: mokslinė konferencija. Kaunas, 1989 m. balandžio 26–28 d.

Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos septyniasdešimtmetis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1993.

Egidijus Aleksandravičius

VYTAUTAS KAVOLIS'S VERSION OF THE REESTABLISHMENT
OF VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY

SUMMARY. This paper seeks to ascertain how Kavolis's conception of the idea of a university and of its practical implementation cohered in 1989-1995 with the program undertaken by Algirdas Avižienis and a host of other émigrés in reestablishing Vytautas Magnus University. Kavolis was one of the most active Lithuanian-American academics and one of the deepest thinkers who deliberated on the question of what kind of university was needed and how it should be constructed in a free Lithuania. He spoke out in favor of gathering together Lithuanian academic forces from the world over and saw in this effort the greatest utility for the idea of a free Lithuania. There is no specialized research on this issue yet, and this paper presents Kavolis's views as expressed in his hitherto unpublished text *The University and Tradition. A Letter to the Re-Creators of Vytautas Magnus University in Kaunas*. In it he discusses the drama of Western universities unfolding not only because of the early specialization of students but also because of the branching of ever narrower genuinely or imitatively created disciplines. Together with other luminaries of Western sociology and philosophy of science Kavolis sought and found balance in interdisciplinarity. This is reflected in the vision he offered to the men and women who rebuilt Vytautas Magnus University.

KEYWORDS: Vytautas Kavolis, Algirdas Avižienis, university, interdisciplinarity, specialization.